

İlk Mutasavvıfların Musiki Anlayışları

Yrd. Doç. Dr. Arif DEMİR*

Atıf / ©- Demir, A. (2015). İlk Mutasavvıfların Musiki Anlayışları, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 65-87.

Öz- Kur'an-ı Kerim'de mûsikînin aleyhinde net bir hüküm bulmamız mümkün değildir. Mûsikînin lehinde ise bazı ayetler delil olarak gösterilmektedir. Hadis kaynaklarında ise mûsikînin lehinde ve aleyhindeki hadislerin sayısı yaklaşık elli civarındadır. Musikin lehinde olan hadislerin hemen hemen hepsi Kütüb-i Sitte adı verilen meşhur kaynaklar arasında sahih olarak zikredilmektedir. Mûsikî aleyhinde olan hadislerin birçoğu ise hadis kriterleri açısından sağlam bulunmamaktadır. En temel öğeleri ses ve ölçü olan mûsikîyi mutasavvıfların çoğu, Allah tarafından insanların ruh ve bedenlerine yerleştirilen birer nîmet olarak kabul etmektedirler. O dönem pek çok mutasavvıfa göre mûsikî, insan ruhunun gıdasıdır. Mutasavvıflardan bir kısmı ise çeşitli sebeplerle mûsikîye karşı çıkmışlar ve onunla meşgul olanları hoş karşılamamışlardır. Bu çalışmada; İlk mutasavvıfların mûsikî hakkındaki görüş ve uygulamaları ele alınmaktadır. H. III. ve IV. yüzyılları kapsayan bu dönem; ilk zikir meclisleri ve sûfi geleneğin yaşanmaya başlandığı bir dönemdir. Daha sonra ortaya çıkacak olan tarikatlara da kaynaklık eden bu dönem, tasavvuf tarihinde önemli bir zaman dilimidir.

Anahtar sözcükler- Mûsikî, mutasavvıf, ses, Kur'an, hadis

Makalenin gelişi: 08.05.2015; Yayına kabul tarihi: 09.12.2015

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, e-posta: arif-demir@hotmail.com

Mûsikî

Mûsikî ya da insandaki mûsikî sevgisi Allah'ın insanın doğasına yerleştirdiği fitri bir özelliktir. Bir fıtrat dini olan İslâm dinî, yaratılıştan gelen mûsikî özelliğini meşrû ölçüler içerisinde kullanılmalarını arzu etmekte ve istismar edilip kötüye kullanılmalarını ise reddetmektedir. Kur'an-ı Kerim'de mûsikînin lehine ya da aleyhine dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Mûsikînin lehinde ve aleyhinde iddia edilen hadislerin sayısı da bir hayli fazladır. Mûsikînin mübah olduğuna delil olarak gösterilen hadisler rivayet bakımından daha sağlam kabul edilirken, mûsikînin haram olduğuna delil olarak gösterilen hadislerin bir çoğu ise konunun uzmanlarıca mevzû ya da maktû görülerek hadis kriterleri açısından sağlam kabul edilmemektedir.¹

H. Muhammed (sav)'in zamanında O'nun mûsikîye bakışını anlatan pek çok örnek olay yaşanmıştır. Örneğin, sesinin güzelliği ile tanınmış meşhur sahabilerden biri olan Ebu Musa el Eş'ari'yi bir gece Kur'an-ı Kerim okurken Hz. Peygamber dinlemiş ve ona "Ey Musa, sana Dâvud (as.)'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiş"² diyerek onu takdir ve taltif etmiştir. Hz. Muhammed (sav)'in Kur'an-ı Kerim'in en güzel şekilde ve sesle okunmasını istemesi ve üstelik ilk ezânı sesi güzel olan Hz. Bilal'e okutmuş olması Tasavvuf mûsikîsinin doğuşunu ve yayılmasını sağlayan en önemli delillerden biri sayılmaktadır. Çünkü insanın kendi fıtratında mevcut bulunan güzele ve güzel sese alâka duyma kabiliyetinin dinî teşvik ve telkinlerle birleşmesi, ilk mutasavvıfların mûsikîye bakışlarında önemli bir gösterge olmuştur.

Mutasavvıflar; güzel ses ile Kur'an güzelliklerinin birleşerek ulvî duyguların oluşmasını anlatan bazı hadîsleri, mûsikî anlayış ve uğraşlarının temeli ve en gerçekçi delili saymışlardır. Çünkü Kur'an'ın üslup ve manasındaki eşsiz güzelliğine Hz. Dâvud'un güzel nağmeleri eklenmiş, böylece dînî ve estetik zevkler birleştirilmiştir. Dolayısıyla mûsikî konusun-

¹ Bkz. Bayram Akdoğan, *Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda, İslam Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi*, A.U.İ.F. Dergisi, c. XXXIX, s. 379-392; Arif Demir, *İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsikî Dinleme Adabı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2001, s. IV.

² Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El-Haccac, *Sahih-u Müslim, Kitabı Salâti'l-Müsafirîn*, c.1., s. 546.

da da ilk mutasavvıflar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i örnek almışlardır. Çünkü Hz. Peygamber hayatın içinden gelen, insan yaratılış ve özelliklerini çok iyi bilen bir peygamberdir. Yaşamı boyunca O, daima güzel olan her şeyi sevmiş ve güzelliği de tavsiye etmiştir.

Tasavvufî Ekoller Öncesi Mûsikî Faaliyetleri

Hız. Peygamber (sav) ve Dört Halife döneminde dînî mûsikî faaliyeti olarak daha çok güzel seslerle ve dînî bir neşve ile okunan Kur'an-ı Kerim tilaveti, ezan, bayram salâtları, tekbir ve tehliller karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Ezan ve Kur'an-ı Kerim'in kendine has iç mûsikîsi bu dönemde gayr-i müslimlere bile olumlu tesir etmiştir.³ Bilal b. Rebah el-Habeşî, Abdullah b. Ümmi Mektum, Ebu Manzûre ve Sa'd b. El-Karâz gibi Hz. Muhammed'in müezzinleri bu dönemde özellikle ezan konusunda öne çıkarak önemli görevler ifa etmişlerdir.⁴

Din dışı mûsikî ise nasb, huda ve inşâd adı verilen formlar "şâbi" (halk) mûsikî olarak icra edilmiştir. Bu üç form Arap mûsikîsinin şiir vezinlerinden esas alınan ritimsel formlarındandır. Hz. Muhammed (sav) zamanında düğünlerde, bayramlarda karşılamalarda, uğurlamalarda, yolculuklarda ve savaşlarda mûsikî icra edildiği ve raks yapıldığı tarih ve hadis ilmi kaynaklarında yer almaktadır.⁵ Bu kaynaklarda geçen hadisler, Hz. Peygamber ve sahabenin tatbikatının raks ve mûsikinin meşru eğlencelerde mübah olduğunu en açık şekilde göstermektedir.⁶

Mekke'den Medine'ye Hz. Muhammed (sav)'in 622 yılındaki hicreti esnasında Beni Neccar kabilesinden kızların ellerinde deflerle şiir ve türküler okuyarak Resulullah'ı karşılamaları ile birlikte mûsikî önemli bir boyut

³ İsmail Râcî ve Louis Lamia el-Farukî, *İslam Kültür Atlası*, (trc. M. O. Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991, 483; Louis el-Farukî, *İslam'a Göre Müzik ve Mizisyonerler*, (trc. Ü. Taha Yardım), İstanbul 1985, 18.

⁴ Ahmet Hakkı Turabi, *İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış*, MÜİF Dergisi, İstanbul 1997, s. 230.

⁵ Süleyman Uludağ, *İslam açısından Musiki ve Semâ*, Dergah Yayınları, İstanbul 1992, 65, 118. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1990, I, 63.

⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 390-391.

kazanmıştır.⁷ Yine bu dönemde Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın düğününde Amr b. Ümeyye ed-Damirî ve Hamza b. Yetim'in def çalarak şarkı söylemesinden; Hz. Hamza'nın Bilal-i Habeşi ile Rasûlullah'ın huzurunda def çalıp şarkı söylemesinden ve Baba Sandûk isminde bir Hintli'nin Rasulullah (sav) zamanında gazvelerde def vurup şarkı söylediği rivayetleri vardır.⁸

İslamiyet'in sınırlarının genişlediği Dört Halife döneminde müslümanlar yoğun cihad faaliyetlerinden sonra belli şehir merkezlerinde yerleşik hayata geçmeye başlamışlardır. Fetihler sonrası özellikle Bizans ve İran kültürleri yeni tesis edilen İslam kültür ve medeniyetini başta mimari ve mûsikî olmak üzere pek çok alanda tesir altına almıştır. Hz. Osman ve Hz. Ali dönemlerinde mûsikî aletleri ve formlarında pek çok yenilik göze çarpmaktadır. Bu dönemde ud veya tanbura benzeyen "mi'zef" veya "mi'zefe" adıyla daha çok Yemen ve Hicaz'da yaygın olan telli enstrüman, "el-kassâbe" (uzun bir ney) ve "el-bük" ismiyle kullanılan nefir (boru, borazan) gibi üflemeli enstrümanlar ve def, kadîb, davul gibi vurmali enstrümanlar mûsikî meclislerinde sık kullanılan türler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Dört Halife döneminde Tuveys başta olmak üzere İbn Süreyc, Dellâl, Nafiz, Nevmetu'd-Duha, Fend (ö. 670) Neşid, Huneyn el-Hıyerî (ö. 718), Ahmed en-Nasîbî (ö.702), Delal, Budeyhu'l-Melih (ö. 699), Berdan, Ebu Saîd Cemîle, Said b. Miscâh (ö. 715), İbn Muhriz, Zeyd b. et-Talîs, Zeyd b. Ka'b, Malik b. Hamâme gibi mûsikî meclislerinde şöhret bulmuş pek çok mugannî bulunmaktadır.¹⁰

⁷ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, s. 166;

⁸ Farmer, *Tarihü'l-Mûsika'l-Arabiyye*, (trc. Hasan Nassâr), Kahire 1956, s. 51.

⁹ Turabi, *İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış*, s. 231-232.

¹⁰ Turabi, *İlk Dönem İslam Dünyasında Mûsikî Çalışmalarına Bakış*, s. 233

İslam Tasavvuf Kültürü ve İlk Mutasavvıflar

Kalp temizliği, güzel ahlak ve ruh olgunluğunu konu alan Tasavvuf¹¹; Kur'ân ve sünnette yer alan, insanın ruh yönüne ve gönül terbiyesine işaret eden, maddenin ve dünyanın geçiciliğini işleyen, kalbî davranışları esas alan, bir ahlâk ve tefekkür sistemidir. Tasavvuf kelimesi Kur'an ve hadislerde geçmese de hicri ilk iki yüzyılda kişinin kendi iç dünyasındaki derinlik ve çoşkulu dindarlığını ifade için genelde tasavvuf yerine zühd, rikâk-rekâik ve takva gibi terimler kullanılmış ve bu tür insanlara zâhid ya da âbid ismi verilmiştir. Hicri III. yüzyıldan itibaren tasavvuf, sufi ve sûfiye gibi isimler kullanılmaya başlanmış ve bu aşamadan sonra tasavvuf ayrı bir ilim ve davranış biçimi olarak ortaya çıkmıştır.¹²

Tasavvuf tarihi ile ilgili değişik tasnifler yapılsa da genel olarak tasavvuf; zühd, tasavvuf ve tarikatlar olmak üzere üç ana bölümde değerlendirilmektedir. Zühd dönemi Hz. Peygamber ve sonraki iki yüzyılı içine almaktadır. Bu dönemde, İslam zühdü diye bahsedilen cereyanın doğmasında "ihsan" derecesinde kulluk şuuruna ulaşma gayesinin mühim bir rolü bulunmaktadır. Bu düşüncenin öncüleri Sahabe'den Ebu Zerr (ö. H. 32), Huzeyfe b. El-Yeman (ö. H. 36) ve Tabiin'den de Hasan el-Basrî (ö.H. 110) gibi zühd hayatı yaşayan kimselerdir.

Tasavvuf tarihinde zikir meclislerinin, sûfi ibadetlerinin ve hankâhların oluşmaya başladığı dönem H. II. yüzyıldır. Tasavvufî hayatın hızla geliştiği bu dönemde Ebû Hâşim Sûfî (ö. H.150), Dâvud Tâî (ö. H. 165), İbrâhim b. Edhem (ö. H. 161), Şeyban er-Raî (ö. H. 158), Süfyân Sevrî (ö. H. 161), Râbiatü'l-Adeviyye (ö. H. 135), Fudayl b. İyâz (ö. H. 187), Şakîk Belhî (ö. H. 194) ve Mârûf Kerhî (ö. H. 200) gibi önemli sûfî önderleri yetişmiştir. Bu mutasavvıflar fakir yaşamayı tercih etmişler ve daima itidal üzere yaşam sürmüşlerdir. Zühd hayatında en son noktada olmalarına rağmen bu mutasavvıfların cezb ve vecd halleri de olmamıştır.

¹¹ Tasavvuf kavramı için bkz. Ebu Bekr Muhammed Kelabâzî, *Tearruf Li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, İstanbul 1979, (Trc.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., s. 89-92; Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (Trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 111-124; Süleyman Ateş, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 10.

¹² Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Kültürüne Genel Bakış," *Bursa'da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa 2002, s. 30.

Tasavvuf tarihinde H. III. yüzyıl ile H. IV. yüzyılları arasındaki zâhidâne yaşam tasavvufî hayatın temelini oluşturmaktadır. Bazı tasavvufî kavramların kullanıldığı ve tasavvufî bir çok eserin kaleme alındığı bu dönemde yetişen büyük mutasavvıflardan bazıları şunlardır: Ebû Süleymân Dârânî (ö. H. 215), Ebu Hamza el-Bağdâdî (ö. H. 298), Bişr Hâfî, Bâyezîd Bistâmî (ö. H. 261), Hâris b. Esed Muhâsibî (ö. H. 243), Yahyâ b. Muâz er-Râzî (ö. H. 258), Ebû Hafs Haddâd (ö. H. 265), Hamdûn Kassâr (ö. H. 271), Ebû Saîd Harrâz (ö. H. 277), Ebû Hüseyin Nûrî (ö. H. 295), Cüneyd Bağdâdî (ö. H. 295), Hüseyin b. Mansûr Hallâc, Ebû Abdurrahman Sülemî, Seri Sakatî (ö. H. 253), Sehl b. Abdullah et-Tüsterî (ö. H.283), Amr b. Osman el-Mekkî (ö. H. 301), Ebu Osman Hirî (ö. H. 298), Nimşâd ed-Dineverî (ö. H. 299), Zünnûn el-Mısrî (ö. H. 245).

Günümüzde tasavvuf ve menşei ile ilgili pek çok tartışma yaşanmaktadır. Özellikle bu tartışmalarda, tasavvufun kaynağının çeşitli İslâm dışı gelenek, örf ve âdetlerden oluştuğu iddiası önemli bir yer tutmaktadır. Yine tasavvufî düşünce ve pratik uygulamalarında Eflâtunculuk, Hind-İran kaynaklı inançlar ve Hıristiyan-Yahudi mistik geleneklerinden çeşitli öğelerin de bulunduğu iddia edilmektedir.¹³ Gerek teorik gerekse pratik yönde bu tür yabancı unsurların etkileri olduğu iddiası aslında bazı müsteşriklere aittir. Oysa ilk mutasavvıfların kaynağı Kuran-ı Kerim ve Hz. Muhammed (sav)'dir.¹⁴ Mutasavvıflarca tasavvufî yöntem ve uygulamaların Kur'ân'da bizzat bulunması nedeniyle zaten tasavvuf bir İslâm ilmi olarak meşrûdur. Yine Hz. Peygamber'in hayatı Kur'ân'dan sonra İslâm alimlerinin kaynak olarak benimsediği ikinci temel unsurdur. Cüneyd-i Bağdâdî'nin "*Bizim bu ilmimiz Resûlullah (sav)'ın hadisine bağlıdır*" sözü, mutasavvıflarca tasavvufta Hz. Peygamber'in otoritesini en iyi anlatan hakikattir.¹⁵ Dolayısıyla

¹³ Reynold A. Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, (Trc.: Abdullah Kartal), İz Yay., İstanbul, 2004, s. 49-54; Es'ad Şahmerânî, *Tasavvuf: Menşei ve İstihlaları*, İz Yayınları, İstanbul 2000, s. 29.

¹⁴ Titus Burckhardt, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, (Trc. Fahreddin Arslan), İstanbul Kitabevi, 1995, s. 17.

¹⁵ Ebu Nasr es-Serrâc Tûsi, *Luma fi't-Tasavvuf*, (Trc. H. Kamil Yılmaz), İstanbul 1996, s. 98; Ebu'l-Kasım Abdülkerim Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyriye fi İlmî't-Tasavvuf*, (Trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1978, s. 430.

İslam'ın ilk dönemlerinde gelişmeye başlayan tasavvufun kaynağında Kur'an'ın ruhu ve Hz. Muhammed (sav)'in etkin zühd hayatı bulunmaktadır.¹⁶

Başlangıcında aşırı günah şuuru ve Allah korkusu şeklinde ortodoks bir çizgide gelişen bu zühd hareketi daha sonraları tasavvufi bir şekle bürünmüştür. Bu dönemde mutasavvıflar bir taraftan Hz Peygamber (sav)'in hadis ve sünnetindeki bazı hususlara aşırı değer verirken, diğer taraftan da diğer müslümanların kıymetli gördüğü bazı önemli meseleleri de ihmal etmişlerdir. Zühd hareketinin öncülerinden sayılan Hasan el-Basri, *gerçek anlamda zerre miktarı korku, bin miskal oruç ve namazdan daha hayırlıdır*,¹⁷ sözüyle tasavvufun adeta başlangıcını ilan ederken, yine tasavvuf büyüklerinden Mâ'ruf el-Kerhî ise *ilahi aşk* kavramını temel ve karakteristik bir unsur olarak İslam Tasavvufunun içerisine dahil etmiştir.

Kur'an ve Hadis Açısından Mûsikî (semâ')

Mûsikî, insan hayatının tabii ihtiyaçlarından biridir. Zira mûsikînin temelini oluşturan ses ve ölçü, Allah tarafından yaratılmış ve insanoğlunun fitratına yerleştirilmiştir. Kalbinin her atışında dahi ritmik bir özellik gözlenen insandan bu duygunun tamamen koparılması mümkün değildir. Bunun içindir ki, İslâm dinî ile mûsikî arasında bir münasebetin varlığı aşîkar olup bu iki unsurun birbirine zıt olarak gösterilmesi doğru değildir.

Kur'an-ı Kerim'de mûsikînin haramlığı ile ilgili herhangi bir açık hüküm bulunmamasına rağmen bazı âyetler lehte veya aleyhte yorumlanarak bu konuda çeşitli hükümler verilmeye çalışılmıştır. Örneğin İbn Mes'ud ve Mücahit gibi bazı alimler, ayetler içerisinde geçen bazı kelimelerden yola çıkarak bunları musiki aleyhinde kaynak olarak göstermeye çalışmışlardır. Ancak mûsikînin aleyhinde kabul edilen bu ayetlerin iniş sebepleri araştırıldığında mûsikî ile hiçbir ilgisinin olmadığı açıkça görülmektedir.¹⁸ Kaldı ki bu ayetlerin tamamına yakını Mekke'de nazil olmuştur. Zekat,

¹⁶ Serâc (ö. 378), Kelabâzî (ö. 380, Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386), Kuşeyrî (ö. 465) ve Hucvîrî (ö. 465) başta olmak üzere pek çok alim Tasavvuf ve kaynağı ile ilgili eserler kaleme almışlardır.

¹⁷ Ebu'l-Kasım Abdülkerim, *Risâletü'l-Kuşeyriye fi İlmî't-Tasavvuf*, (Trc. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınları, İstanbul 1978, s. 63.

¹⁸ Bazı alimlerce musikinin haram kılındığı iddia edilen ayetler şunlardır: Lokman 6-16, Necm: 59-61, En'am 35, İsrâ 64, Kasas 35, Furkan 72, Şuara 224.

oruç, içki vb. ameli hükümlerin henüz ortaya konulmadığı bir devir olan Mekke'de nazil olan bu ayetlerin musikiyi haram kıldığını iddia etmek doğru değildir. Zaten Mekke'de musikiyi haram kılan bir ayet inmiş olsa dahi, Medine dönemindeki Hz. Muhammed (sav)'in yaşantısı ortadadır. Bu durum, aslında mûsikînin dînî hükmünün ortaya konulmasında lafızlardan ziyade Kur'an'ın temel hükümlerine ve ruhuna bakılmasını gerektirmektedir. Çünkü Kur'an'ın ruhuna ve felsefesine vâkıf olunmakla ancak mûsikînin dînî hükmü doğru olarak tesbit edilmiş olacaktır. Bunun yolu da Kur'an'ın en büyük müfessiri olan Resûlullah (sav)'ın tüm hayatının özellikle de Medine döneminin teferruatlı bir şekilde incelenmesinden geçmektedir. Kaldı ki mûsikînin helal olduğu ile ilgili bazı alimler pek çok ayeti delil olarak göstermektedirler. Bazı alimlerce mûsikînin helalliği ile ilgili ileri sürülen ayetlerden bazıları şunlardır: A'raf (7) 32, Fatır (35) 1, İsrâ (17) 44, 55, Neml (27) 88.

Mûsikî ile alakalı olarak Kütüb-ü Sitte adı verilen meşhur hadis kitaplarında elli kadar hadis bulunmaktadır. Ancak hadislerden bazılarının hadîs kriterleri açısından sağlamlıkları tartışma konusudur. Çünkü bu hadislerin çoğu senet itibarıyla sağlam görülmemektedir. Bazı âlimlere göre mûsikîyi yasaklayan hadîslerden hiçbiri sahih değildir. Örneğin; İbn Hazm, mûsikî ile alakalı hadîsleri tetkik ettikten sonra "*mûsikînin haram kılındığı ileri sürülen hadîslerden hiçbiri sahih değildir, bunların hepsi uydurmadır,*" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹⁹ İbn Tahir el-Makdisî de; "*mûsikînin haram olduğunu isbat için delil diye sürülen hadîslerin bir harfi bile sahih değildir*" diyerek mûsikîyle alakalı olumlu kanaatlerini dile getirmiştir.²⁰

*"Kur'an-ı seslerinle süsleyiniz. Çünkü güzel ses, Kur'an'ın güzelliğini artırır."*²¹

*"Ey Musa, sana Dâvud (a.s.)'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiş."*²²

¹⁹ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, s. 162.

²⁰ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, s.163.

²¹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahihûl-Buhârî; Kitabu't-Tevhid*, Nşr. Muhammed Fuad Abdulbaki, Mısır 195, C. I, s. 388.

²² Müslim, *Kitabu's-Salâti'l-Müsafirîn*, 1/546; Buhari, *Fedailu'l-Kur'an*, VI/112.

Hız. Muhammed (sav)'in yukarıda geçen sözlerine ilaveten O'nun konu ile ilgili olumlu diğer görüş, uygulama ve kanaatleri Tasavvuf mûsikîsinin ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim Kur'an'ı elhan (melodi) ile ilk okuyan Ubeydullah b. Ebi Bekr adlı bir sahabe olmuştur. Kur'ân'n hüznle okunduğu ve bir şarkıya da benzemeyen bu tarz okuyuşu Abdullah İbn Ömer İbn Abdullah sonradan öğrenmiş ve çevresine yaymıştır. Bu okuyuş tarzına *İbn Ömer kıraatı* da denilmektedir.²³

Günlük yaşamlarında şiirin ve mûsikînin önemli bir yer tuttuğu toplumda Hız. Muhammed (sav), mûsikî ile ilgili faaliyetlere olumsuz herhangi bir tavır takınmamıştır. Bilakis Hız. Peygamberin eşi Aişe (ra)'yi arkadaşının düğününde eğlenmeye teşvik ettiği bilinmektedir.²⁴ Hatta Hız. Peygamber (sav) bir bayram gününde def eşliğinde icra edilen bir eseri bilakis kendi arzusuyla dinlediği, hatta ashab-ı kiramdan ileri gelenlerden bazılarının bu olayın Resulullah (sav)'in huzurunda yapılmasını saygısızlık olarak değerlendirip müdahale etmek istediğinde ise Hız. Peygamber(sav)'in bu kişilerin okumalarına devam etmelerini istediği de bilinmektedir.²⁵

Tasavvuf ve Mûsikî (semâ')

Hız. Peygamber (sav)'in vefatından iki asır sonra O'nun yaşadığı hayat tarzından etkilenererek yaşanmaya çalışılan zühd hayatı beraberinde tasavvufî yaşantıyı doğurmuştur. Bu asırda yaşanmaya başlanan tasavvufî hayatla birlikte yeni kurulmaya başlanan çeşitli tarikatların mûsikîye olan ilgileri giderek artmıştır. Önceleri basit ilahilerin ve tasavvufî şiirlerin melodi ile okunmasından ibaret olan zikir ve mûsikî meclislerine daha sonraki dönemlerde ney, kudüm gibi mûsikî aletleri de eklemiştir.²⁶ İlk zamanlar mûsikî ve raks en ağır şeklide tenkit edilmesine mukabil daha sonraki zamanlarda bazı tarikatler taraftar ve müntesiplerini mûsikî ile kendi sis-

²³ M.Tayyib Okıç, *Kur'an-ı Kerim'in Üslup ve Kıraatı*, Ankara 1963, s. 11-12.

²⁴ İrfan Aycan, "İslâm Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı", *AÜİF Dergisi*, XXXVIII, 1998, s.193.

²⁵ Buhari, *Kitabu'l-İdeyn*: 3, C. II, s. 3; Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mace, *Sünen-i-İbn-i Mâce*, Nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut, 1975, C. I, s. 612.

²⁶ Uludağ, *İslâm Açısından Musikî ve Semâ'*, s. 223.

temlerine çekmeye çalışmışlardır. Bir müddet sonra ise mûsikî, tarikatların ve tarikat ayinlerinin ayrılmaz bir parçası olarak tasavvufi hayatta yerini almıştır. İlk dönem mutasavvıfların büyük çoğunluğu tarafından rağbet gören mûsikînin bir süre sonra bazı tarikatların çeşitli tenkitlerine de maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Örneğin Melamîlik ve Nakşîlik gibi bazı tarikatlar, mûsikînin insanı Allah'a yaklaştırıcı ve yüceltici özelliğini inkar etmeseler de tarikatlarında mûsikîye yer vermemişlerdir.²⁷

Mûsikîye içten ve dıştan olmak üzere çeşitli eleştirilerin gelmeye başladığı III. asırda ilk mutasavvıflar mûsikî kelimesi yerine *semâ'* kelimesini kullanmışlardır. Bu durum daha çok mûsikînin İslâm düşünürleri nezdinde tartışmalı bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Dinlemek ve işitmek, gınâ, tegannî, çalgı, elhân, melodi ve beste manalarına gelen *semâ'*²⁸ kelimesi, bazı mutasavvıflara göre Kur'ân tilâvetinden çıkmış olup mûsikînin tamamını temsil etmemektedir. Çünkü mutasavvıfların bazılarına göre *semâ'*, kulak vasıtasıyla işitilen bütün seslerdir.²⁹ Sembolik olarak kainatın oluşumunu, insanın bu alemdeki dirilişini ve yüce yaratıcıya olan kulluğunu idrak edip insan-ı kâmil'e doğru yönelişini ifade eden *semâ'*³⁰ yine bazı mutasavvıflarca Allah'tan kuluna bir nidâ ve davettir. Kul ile Allah arasında bulunan aşk ve vuslat gibi sırları açıklayarak görünür hale getiren bir hal olan ve temelde kutsal güçle ya da onun temsilcisiyle daha yakın bir ilişki kurma çabası olan *semâ'*³¹, aynı zamanda bazı insanlar için ruhun gıdası sayılmıştır.³²

Mutasavvıflardan bazılarına göre *semâ'*dan kasıt, dinî mûsikîdir. İlahiler, münacatlar, tevhidler, nâ'tlar bu mûsikînin temelidir. Ancak mutasavvıflardan bazıları kainattaki bütün sesleri, filleri hatta sessizliği bile

²⁷ Uludağ, *a.g.e.*, s. 223.

²⁸ Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 453; Asım Efendi, *Kamus*, s. 293; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasfî*, s.449; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, s. 162-6.

²⁹ H. Kamil Yılmaz, "Aziz Mahmud'u Hüdaî'nin Semâ' Risâlesi", *MÜİF Dergisi/IV*, s. 273-284.

³⁰ Ruhi Kalender, "XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsinin Kısa Tarihçesi", *AÜİF Dergisi/39*, Ankara 1999, s. 272.

³¹ Annemarie Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Trc. Ekrem Demirli, İstanbul 2004, s. 142.

³² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 460.

mûsikî ahengi içinde görmüşlerdir. Onlara göre semâ'dan her organ ayrı ayrı haz almaktadır. Semâ; göze isabet ederse göz ağlar, dile isabet ederse çığlık atar, ele isabet ederse üst baş parçalar, ayağa isabet ederse rakseder.³³ Yani semâ', duyu organlarının kendine mahsus olan özellikleri idrak etmek suretiyle lezzet alması şeklinde tanımlanmaktadır.³⁴ Bu yönüyle semâ, âlemdeki çeşitli ritmik seslerden hareketle bütün varlığın Allah'ı zikretmesini ve insanın bu zikre katılmasını da sembolize etmektedir.³⁵

Mutasavvıfların bir kısmı semânın mubahlığına hükmetmiş ve semâ' meclisleri kurmuşlarken³⁶ diğer bir kısmı ise buna şiddetle karşı çıkmıştır.³⁷ Bir diğer grup ise bu fikirler arasında orta yolu seçmiş ve ne tamamen reddedenlere ne de savunanlara katılmışlardır.³⁸

Mutasavvıfların alimlerinden kabul edilen Kuşeyrî, Ebu Talib el Mekkî, Sühreverdî ve Gazâlî de yazmış olduğu eserlerinde özellikle mûsikî ile ilgili bölümlere yer vermişlerdir. Mûsikînin günümüze kadar yaygınlaşıp gelişmesinde adı geçen alimlerin çok önemli katkıları olmuştur. Örneğin, Gazâlî güzel sesleri ölçülü ve ölçüsüz olmak üzere iki kısımda incelemektedir.³⁹ Ölçülü olan güzel sesi de çıkış yerine cansız eşyadan veya mûsikî aletlerinden çıkan sesler, insanın boğazından çıkan sesler ve bülbül, kumru vb. hayvanların sesleri olmak üzere üç kısımda ele almaktadır.⁴⁰ İnsanlar Gazâlî'ye göre mûsikî esnasında bazen iradeli bazen de

³³ Gazali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed, *Kimyayı Saadet*, Ter.: A.Faruk Meyan, Bedir Yay., İstanbul 1991 s. 341; Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 453-467.

³⁴ Bayram Akdoğan, *İsmail Ankaravî ve Mûsikî Risalesi Mevlevîlik ve Mûsikî (Er-Risâletü't-Tenzihîye fî Şe'ni'l-Mevlevîyye)*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009, s. 56-59.

³⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 555; William Chittick, *Tasavvuf*, Trc. Turan Koç, İz Yay., İstanbul 2003, s. 173.

³⁶ Uludağ, Süleyman, "Ayin" *TDVİA.*, İstanbul 1991, IV, 250.

³⁷ Uludağ Süleyman, "Gunye", *TDVİA.*, İstanbul 1996, XIV, 196.

³⁸ Semâ'nın hükmü ile ilgili tartışmalara genel bir bakış için; Akdoğan, *İsmail Ankaravî*, s. 42-59; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, MÜİF Yay., İstanbul 2004, s.144; Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, s.88; Uludağ, Süleyman, "Devran", *TDVİA.*, İstanbul 1994, IX, s. 248.

³⁹ Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed, *İhyâ'u Ulûmiddîn*, (Trc. Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, 1985, C.II., s. 684.

⁴⁰ Akdoğan, *İsmail Ankaravî*, s. 69.

iradesiz olarak etkilenip şevk ve galayâna gelip kendilerinden geçebilirler. Mutasavvıflar, insanların mûsikîden etkilenip şevk ve vecd'e gelme hallerini *raks* ve *deverân* şeklinde isimlendirmişlerdir. Gazali başta olmak üzere birçok mutasavvıf, vecd kelimesini daha çok "raks" manasında kullanmışlardır.⁴¹ Çünkü ortaya çıkan şevk ve vecd yapılan mûsikînin semeresidir. Bu yüzden çoğu tasavvuf kitaplarında genellikle semâ (mûsikî) ve vecd konuları birlikte anlatılmıştır. Örneğin Gazâlî bu konuyu *Kitab-ü Adâbî's-Semâ ve'l-Vecd* başlığı altında incelemiştir.⁴²

İlk asırlarda dinî mûsikî anlamına gelen *semâ'*, ayakta ve dönerek mûsikî eşliğinde icrâ edilmiştir. Bir diğer adı da mukabele olan *semâ'* esnasında dervişler hareketleriyle çeşitli tasavvufî temaları sembolize etmişlerdir.⁴³ Tekke (Dînî) mûsikîsinin ortaya çıktığı ilk asırdan itibaren var olan *semâ'*, daha sonraki asırlarda en çok da mevlevilik tarikatında kendine yer bulmuştur. Çünkü mevlevilik denince ilk akla gelen şey *semâ'*dir. Mevlevîlerin zikir ayininin ismi *semâ'*dir. *Semâ ayinleri'*, İslam Tasavvuf kültürünün önemli bir parçası olup Hz. Mevlâna'nın ilhâmıyla oluşmuş ve gelişmiştir. Mevlevîlerce kemâle doğru manevî bir yolculuğun adı olan miracı temsil eden *semâ'* mûsikî eşliğinde yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir.

Mûsikîye Cevaz Veren İlk Mutasavvıflar ve Mûsikî Anlayışları

Tasavvufun kurucularından sayılan Zünnûn Mısırî'nin (ö. H. 245) kendisinden sonra gelen mutasavvıflara örnek oluşturması bakımından mûsikî hakkındaki görüşleri önemlidir. O'na göre *semâ'*, "*Hakk'tan gelen bir manadır. Kalbleri zorlamak ve Hakk'a sevk etmek için gelmiştir. Hakk ile dinleyen hakikat derecesine çıkar, nefsanîyetle dinleyen ise zındıklaşır.*"⁴⁴ Mûsikî çevrelerince çok tekrar edilen, "*Mûsikî müminin imanını, kafirin küfrünü artırır,*" sözünün menşei Zü'n-Nûn'un bu görüşünden kaynaklan-

⁴¹ Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmiddîn*, c.II., s. 705.

⁴² Gazâlî, *İhyâ'u Ulûmiddîn*, c.II., s. 794.

⁴³ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1985, s. 200.

⁴⁴ Serrâc, *a.g.e.*, s. 271.

maktadır. Zü'n-Nûn Mısırî'ye göre, Allah hoş sadâ ve güzel nağmelerle insanlara hitap etmektedir.⁴⁵

Tasavvufun kuruluşunda önemli rol oynamış ve bütün tarikat mensuplarınca büyük bir mutasavvıf olarak kabul edilen Cüneyd-i Bağdâdî (ö. H.295) mûsikîye cevaz verenlerin başında gelmektedir. Mûsikîyi *bezm-i elest* adı verilen nazariye ile açıklayan Cüneyd-i Bağdâdî'ye;⁴⁶ “*Sakin sakin duran bir kimse, mûsikî dinlediği zaman neden sallanmaya başlıyor?*” diye sorulmuş, O'da şöyle cevap vermiştir:

“*Allah (c.c.) ezel ve elest bezminde ilk misâkta ruhlara: “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” diye hitap etmiş. Ruhlar de; “Evet, öyle!” demişlerdi. İşte o zaman bu kelâmın işitilmesinden(semâ') hasıl olan şevk ve lezzet ruhlara yerleştiğinden insanlar mûsikî dinledikleri zaman onu hatırlar ve harekete geçerler. Buradan ilhamla insanlar ilâhi kelâmı dinleme halini hatırlar ve bir şevk ve heyecan meydana getirirler, bunun sonucunda da mûsikî ve raks meydana gelmektedir.*”⁴⁷

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre; mutasavvıfların üzerine Allah (cc.)'ın rahmeti ve feyzinin indiği yerlerden biri de mûsikî dinledikleri zamanlardır. Çünkü onlar mûsikîyi sadece Hakk'dan dinler. Mûsikî esnasında ayağa kalkmaları da vecde gelmeleri sebebiyledir. Mûsikî icrası için Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre üç şart gerekmektedir: Zaman, mekan ve ihvan.⁴⁸

Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre ayrıca nerede, ne zaman ve kimlerle mûsikî icra etmek gerektiği çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekmektedir.⁴⁹ Aksi halde mûsikî icrasından ne icracılar ne de dinleyenler zevk alabileceklerdir.⁵⁰

Mutasavvıfların ilklerinden olan Ebu Süleyman Dârânî'ye (ö. H. 215) mûsikînin ne olduğu sorulmuş. O'da: “*Hoş ve güzel sadâ isteyen*

⁴⁵ Serrâc, a.g.e., s. 269.

⁴⁶ Kuşeyrî, a.g.e., s. 153.

⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 457

⁴⁸ Serrâc, a.g.e., s. 265.

⁴⁹ Şihâbüddîn Ebu Abdullah Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Amunuya Sühreverdî, *Avârif'ul-Meârif*, (Trc. Dr. Dilaver Selvi), Semerkand Yayınları, Ankara 1999, s. 238.

⁵⁰ Ebu Bekr Muhammed Kelabâzî, *Taarruf Li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Dergah Yay., İstanbul, 1979, s. 222.

kalblerin hepsi zayıftır. Bu kalbler, uyutulmak istenen bebekler ninnilerle tedavi edildikleri gibi mûsikî ile tedavi edilir,” demiştir.⁵¹

Yine ilk mutasavvıflardan olan ve Sirâcü'l-Harem ünvanı ile bilinen Şeyh Ebu Bekir el Kettâni (ö. H. 323) ise mûsikîyi çeşitli makam ve derecelere ayırmıştır. Kettâni'ye göre avâmın mûsikîsi, tabiatın isteklerine uygundur. Mürîdlerin mûsikîsi, bir şeye rağbet ve korkudur. Velîlerin mûsikîsi, nimet ve ihsanları görmektir. Âriflerin mûsikîsi, müşâhedeye dayanmaktadır. Hakikat ehlinin mûsikîsi ise keşif ve vâridâtla gerçekleşir. Kettâni'ye göre her bir insanın bir makamı ve mûsikî derecesi vardır.⁵² Yine Kettâni, semâ yapan kişiler ve semâ meclisleri ile ilgili şunları ifade etmektedir:

“Semâ' yapanın, semâ'ından itmi'nân bulmaya çalışmaması gerekir. Semâ' ona vecd, şevk, taşkınlık ve vâridat şeklinde bir heyecan vermemeli ve vâridatını hareket ve sükunetle yok etmelidir. Sadık mürîd, vecde davetiye çıkarmaktan korkmalıdır. Semâ' meclisinde, özellikle şeyhlerin huzurunda herhangi bir lüzumsuz hareket yapmaktan sakınmalıdır.”

Tahir b. Ebi'l-Fâd adlı mutasavvıf da mûsikîye cevaz vermiş, delil olarak da Hz. Aişe'nin aşağıdaki naklini ileri sürmüştür:

“Babam Ebu Bekir (ra) bana geldi. O anda yanımda iki cariye def çalarak şarkı söylüyorlardı. Resûlullah (sav)'da elbisesine bürünmüş yaslanmış bir vaziyette oturuyordu. Ebu Bekir (ra) cariyeleri azarlayıp men edince, Resûlullah (sav) yüzünü açarak: Ey Ebû Bekir, onları bırak. Bugün bayram günüdür, eğlensinler, buyurdu.”⁵³

Tassavvuf büyüklerinden Ruveym'de (ö. M.915) tıpkı Cüneyd-i Bağdâdî gibi semâ' ile *Elest Bezmi* arasında bir münasebet kurmuş, insanlardaki mûsikî duygusunun ilâhi nağmelerden kaynaklandığını ileri sürmüştür.⁵⁴ Bu nazariye daha sonraki yıllarda tarikatlar arasında hızla yayılmıştır. Mevleviye, Rûfaiye ve Halvetiye gibi büyük tarikatların hemen hepsinde bu görüşleri görmek mümkündür.

⁵¹ Kuşeyrî, a.g.e., s. 467

⁵² Sühreverdî, a.g.e., s. 249.

⁵³ Müslim, *Kitabu'l-İydeyn*/I, s.16.

⁵⁴ Sühreverdî, a.g.e., s. 223.

Ebu Osman el Mağribi (ö. M.983)'ye göre mûsikî, insanı ilâhî sırlara aşına kılar. O'na göre kuşların ötmesinden ve rüzgarın hışırtısından bir şey anlamayan kimse zavallı bir kimsedir.⁵⁵

Devrinin meşhur mutasavvıflarından olan Haris el Muhâsibî (ö. H.243), Bağdat mutasavvıflarının da çoğunun üstadı sayılmaktadır. Tasavvufu ahlakçı ve akılcı bir temele dayandıran Muhâsibî, mûsikî hakkında ise şöyle demiştir:⁵⁶

*“Üç şey diğer üç şeyle birlikte bulunursa bunlardan istifade edilir. Oysa biz bunları bugün kaybetmiş bulunmaktayız. Bu üç şey şunlardır: Korumak şartıyla güzel yüz, dindar olmak kaydıyla güzel ses, vefâkar olmak kaydıyla güzel kardeşlik ve arkadaşlık.”*⁵⁷

Meşhur mutasavvıflardan Yahya b. Muaz er-Razi'ye (ö. H. 258) göre mûsikî, güzel sesin Allah tarafından içinde Allah sevgisi bulunan bir kalbe sağladığı ferahlıktır.⁵⁸

Mutasavvıflardan Mimşâd ed-Dineverî (ö. H. 299) bir defasında rüyasında Hz. Muhammed (sav)'i görmüş ve ona; *“Ya Resulallah, mûsikîyi red ediyor musun?”* diye sormuş. *“Reddetmiyorum, fakat mûsikî yapanlara söyle mûsikî'ye Kur'an okuyarak başlasınlar ve Kur'an tilaveti ile bitirsinler.”* cevabını almıştır. Mimşâd: *“Ya Resulallah, bunlar neşelenmekte ve bana eza vermektedirler”* deyince, Hz. Peygamber: *“Tahammül et. Çünkü onlar senin arkadaşlarıdır”* diye buyurmuştur.⁵⁹

Yine güzel ses hakkında Bündâr b. Hüseyin ise şöyle demiştir: *Güzel ses, tesir icra eden hikmettir. Yumuşak edası ile etkili bir alettir. Böyle bir güzel ses, Allah'ın takdiridir.*⁶⁰

İlk mutasavvıflarına göre mûsikî sadece Kur'ân, ilahi ya da kasîde dinlemek değil, müritlerin eğitici çeşitli hikâye ve hikmet türünden sözleri

⁵⁵ Kuşeyrî, a.g.e., s. 154.

⁵⁶ Serrâc, a.g.e., s. 262; Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmiddîn*, Trc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1985, II/679.

⁵⁷ Gazalî, bu sözün Yahya b. Muaz'a ait olduğunu zikretmiştir. Bkz. Gazâlî, *İhya*, c. II, s.679.

⁵⁸ Serrâc, a.g.e., s. 262.

⁵⁹ Gazâlî, *İhyâ*, c. II, s.665.

⁶⁰ Serrâc, a.g.e., s. 263.

dinlemeleri de mûsikînin kapsamına dâhildir. Yine mutasavvıflara göre; Kur'ân'ı tefekkür ve edeb ile okumak ve dinlemek,⁶¹ kaside, şiir, zikir, vaaz ve hikmet türünden sözler dinlemek manevî olarak insanların olgunlaşmalarına katkıda bulunan unsurlardır.⁶²

İlk mutasavvıflar, insanların seviye ve makamlarına göre bir çok tasnif ileri sürmüşlerdir. Bu konuda yapılan önemli tasniflerden birisi Ebu Osman el Itrî (ö. M.910)'ye aittir. Ebu Osman el-Itrî'ye göre mûsikî üç çeşittir:

1- *Mübtedî ve Mürîdlerin Mûsikîsi*: Bu kimseler mûsikî sayesinde şerefli ve yüce hallere nail olmak isterler.

2- *Sâdık Kimselerin Mûsikîsi*: Bu kimseler mûsikî ile sahip oldukları manevi halleri artırmak isterler. Bunun için de vakit ve makamlarına uygun olan mûsikîyi dinlerler.

3- *İstikamet Sahibi Olan Ariflerin Mûsikîsi*: Bu kimseler ise mûsikî olarak Allah-u Teâla'nın kalblerine bahşettiği sükûnu hiçbir şeye tercih etmezler.⁶³

İnsanların konum ve seviyelerine göre mûsikî çeşitleri konusunda pek çok tasnifler ileri sürülmüşse de ilk dönem mutasavvıflar genel olarak mûsikî ile ilgilenen insanları dört ana grupta incelemişler ve her bir grubun mûsikî derecelerinin farklı oluşuna dikkat çekmişlerdir. Birçok mutasavvıf tarafından da kabul gören tasnif şu şekildedir:

1- *Avâmın (Halk) Mûsikîsi*: Nağme ve güzel sestten haz alarak mûsikî dinleyen kimsenin bu mûsikîsi, oyun ve eğlenceye dalıp sınırları aşmadıktan sonra haram da değildir, mahzurlu da değildir.⁶⁴

2- *Mürîd ve Mübtedîlerin Mûsikîsi*: Mutasavvıflara göre Allah'ın isim ve sıfatlarını tanıyıp O'nu hakkıyla bilme konumuna gelinceye kadar

⁶¹ Serrâc, *a.g.e.*, s. 247-250.

⁶² Serrâc, *a.g.e.*, s. 188.

⁶³ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, s. 315.

⁶⁴ Serrâc, *a.g.e.*, s. 266.

mürîde mûsikî yapmak câiz olmaz.⁶⁵ Ayrıca mürîdin icra ettiği mûsikînin onu ibadetten alıkoyacak bir adete dönüştürmemesi gerekmektedir.⁶⁶

3- *Havass'ın (İleri Düzeyde Bulunan) Mûsikîsi*: Mutasavvıflara göre bu tür insanların mûsikî ile iştiğal etmelerinden maksat sahip oldukları manevi halleri daha da artırmak içindir. Ancak bu kimseler Allah-u Teâlâ'nın kendi kalblerine bahşettiği hareket ve sükûnu hiçbir şeye tercih etmezler.⁶⁷

4- *Havas'ul Havass'ın (Yüksek Tabaka) Mûsikîsi*: Allah'la birlikte olan hâl ve muameleleri sebebiyle Allah'tan başkasını düşünmekten fersah fersah uzakta bulunan bu kimselerin tabiat, nefis ve beşeri sıfatlarında terbiye edilmemiş güzel nağme ve hoş seslerden haz alacak bir duyguları da kalmamıştır.⁶⁸ Bu kısım kimselerin bu hal ve davranışları, bütün hal ve makamları geçen kemâl ehli kişilerin özelliklerinden sayılmaktadır.⁶⁹

Mûsikîyi Reddeden İlk Mutasavvıflar ve Mûsikî Anlayışları

Tasavvufî hayatın yaşanmaya başlandığı tarihten itibaren helâl olan pek çok nimetlerden bile istifade etmeyi şiddetle reddeden pek çok mutasavvıf bulunmaktadır. “*Bir lokma, bir hırka*” görüşünün ön plana çıkarıldığı bu devirlerde çok yemek, evlenme, uyumak, mal ve evlat sahibi olmak bazı mutasavvıflar tarafından haram görülmüştür. Dünyadan el etek çekmek ve dünyevi nimetlere sırt çevirmek de aynı mutasavvıflar tarafından teşvik edilmiştir.

Mutasavvıflardan bazılarının dünya hayatına karşı takındıkları bu olumsuz tavırlardan mûsikî de gerekli payı almıştır. Bu dönemde mûsikî ile meşgul olanların olumsuz eleştirilere maruz kalmalarının elbette ki haklı pek çok gerekçeleri de vardır. Mûsikî icrasında başlangıçta gösterilen âdâba zamanla riayet edilmemiş, gelişi güzel mûsikî icra etme dönemi başlamıştır. Mûsikî ile uğraşmaları uygun olmayan bazı kimselerin ısrarla

⁶⁵ Serrâc, *a.g.e.*, s. 279.

⁶⁶ Gazali, *İhya*, c.II, s.715.

⁶⁷ Serrâc, *a.g.e.*, s. 271.

⁶⁸ Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 320.

⁶⁹ Akdoğan, *a.g.e.*, s. 33.

mûsikî icrasına yönelmeleri ve mûsikîyi sadece nefisleri için birer eğlence-lik haline getirmeleri bu konudaki ölçünün kaçmasına sebep olmuştur. Yine mûsikî toplantılarına zamanla yemek ikramının ilave edilmesi, mûsikînin asıl amacından uzaklaştırıldığıının en açık göstergesidir. İnsanların mûsikîye bakış ve niyetlerinin çeşitli sebeplerle değişmesi, zamanla mûsikî yoluyla fitnelerin çoğalmasına da sebebiyet vermiştir.

Mutasavvıflardan bir kısmı kendilerince haklı gerekçelerle mûsikîye karşı çıkmışlar ve onunla iştigal edenleri de hoş karşılamamışlardır. Mûsikîye karşı bu olumsuz tavrın oluşmasında Tabiin devri alimlerden bazılarının mûsikîyi hoş karşılamayan rivayetleri önemli bir yer tutmaktadır.

Kimi mutasavvıflarda mûsikîyi mürîd ve mübtediler için uygun görmemişlerdir. Çünkü onlara göre mürîdler mûsikîden haz alıp bu zevkin peşine düşecek olurlarsa intisablarında büyük sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Bazı mutasavvıflara göre müridlerin mûsikî ile uğraşmaları ise; mürîdlerin aidiyetlerinin çözülmesi, Allah'a ve şeyhlere verdikleri sözleri unutmaları, eğlenceye dalıp böylelikle fitne ve çeşitli belalara girmeleri anlamlarına gelmektedir.

Mutasavvıflardan bir başka grup da Hz. Peygamber (sav)'in; *Malâyânîyi (boş ve anlamsız işler) terketmek, kişinin müslümanlığının güzelliğindedir*,⁷⁰ hâdîs-i şerîfi sebebiyle mûsikîye karşı çıkmışlardır. Onlara göre, mûsikî ve benzeri uğraşlar anlamsız işe yaramaz uğraşlardır. Yani onlara göre mûsikî bir kabir azığı olmadığı gibi, ahirette bir kurtuluş vesilesi de değildir.⁷¹

Bir Türk ailesinin çocuğu olarak Irak'ta dünyaya gelen ve meşhur mutasavvıflardan olan İmam Şibli'ye (ö. M. 941) mûsikî sorulmuş ve O'ndan şöyle bir cevap alınmıştır:

*“Mûsikî, dışı fitne, içi ise ibrettir. İşaretlerden anlayanlar için ibreti dinlenmek helâldir. Aksi halde mûsikî fitneyi davet eder ve insanı belaya maruz bırakır.”*⁷²

⁷⁰ Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî, Kitabü'z-Zühd*, Nşr: Hüsameddin en-Nakşibendî, İstanbul 1976, s. 11.

⁷¹ Serrâc, *a.g.e.*, s. 290.

⁷² Sühreverdî, *a.g.e.*, s. 264.

Yine mutasavvıflardan Ebu Ali Rûzbâri'ye mûsikîden sorulunca: “*Keşke bundan kurtulsaydık,*” şeklinde cevap vermiştir.⁷³ Ayrıca Rûzbâri; “*Mûsikî dinlemek benim için helâldir. Çünkü mûsikînin tesirinde kalmayacak bir dereceye ulaştım, “ne dersin?” diye soranlara: “Evet ulaştımışlardır, ama cehennem dibine!”* şeklinde karşılık vermiştir.

Mutasavvıflardan mûsikîyi hoş karşılamayanların bir kısmına göre, mûsikînin ve neticesinde oluşan raks'a iştirak edenler salih niyete sahip olmayan fitratlardır. Yine mûsikîyi tasvip etmeyen mutasavvıflara göre, bazı kimselerin yaptığı kucaklaşma ve öpüşme gibi hareketler nefsin kötülüğünü göstermektedir. Örneğin, kasîde okuyan kimse parlak yüzlü kimse olursa bozuk tabiatlı kimseler ona bakarlar ve kötü düşüncelere kapılırlar. Yine bazen raks gösterisi ya da deverân esnasında kadınlar bulunur ve bozuk kalpliler arasında şehevî duygu akımı ve etkileşimi olur ki bu mûsikî mutasavvıflarca reddedilmiştir. Onlara göre bu tür mûsikîyi yapan da dinleyen de zarar görmektedir.

Bir takım mutasavvıflar ise güzel niyetlerle icra edilen mûsikîyi ibadet derecesine yükseltmişlerdir. Bu bakımdan mürşidlerin ve kendilerine tabi olunan manevî önderlerin mûsikî ile uğraşmasını ve raks etmesini mutasavvıflar uygun görmemişlerdir. Çünkü mûsikî esnasındaki oyun ve eğlence yüksek makam ve hal sahibi kimselerin seviyelerine yakışmamaktadır.

Mûsikînin dînî formlarında uygulanmasına cevaz veren mutasavvıflardan bir kısmı da din dışı formlarda uygulanan mûsikîye cevaz vermemiş ve bu etkinliklere rağbet etmemişlerdir. Konu ile alakalı bazı mutasavvıfların görüşleri ise şu şekildedir:

Hasan el Basri (ö. H. 110): “*Şarkı, müslümanların çıkarıp ortaya koyduğu bir şey değildir.*”

Fudayl b. İyaz (ö. H. 187): “*Şarkı akı büyüleyip zinaya kapı açar.*”

Dahhâk: “*Şarkı, tegannî kalbi ifsad eder, Rabbi gazaba getirir.*”

Kasım b. Muhammed: “*Ey kardeşimin oğlu! Allah hak ile batılı birbirinden ayırınca, şarkı ve türküyü hangi tarafa koyar, bir düşün.*”⁷⁴

⁷³ Sühreverdî, a.g.e., s. 265.

⁷⁴ Sühreverdî, a.g.e., s. 240.

Sonuç

Zikir, vird, kıyafet, insan ve eşyaya karşı davranış konusunda ilk mutasavvıflar, Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen veya Hz. Peygamber tarafından uygulanan usûl ve davranışları esas almışlardır.

Ölçülü sesler vasıtasıyla insanlar üzerinde bir tesir ve heyecan meydana getirme sanatı olan mûsikîyi ilk mutasavvıflarından bazıları, Allah aşıkları için ruhun gıdası saymışlardır. Bu mutasavvıflar; mûsikîyi genel olarak kabul etmekle birlikte her bir kimsenin fıtratına, yaşantısına niyet ve amelîne göre mûsikî seviyelerinin olduğu neticesine varmışlardır. Onlardan kimilerine göre mûsikî dertler için deva, kimilerine göre ruh için gıda iken, kimilerine göre ise zararlı ve boş bir uğraşından ibarettir.

İlk mutasavvıfların mûsikînin hükmü hakkındaki görüşlerinin kaynağında, Hz. Peygamberin yaşamı boyunca ortaya koyduğu söz, fiil ve uygulamaları vardır. İlk mutasavvıfların her konuda olduğu gibi mûsikî konusunda da kendilerine örnek aldıkları kişi Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.

Hz. Muhammed (sav)'in mûsikî konusundaki fitrî tutumu ile birlikte ilk halifeler, tabiin ve daha sonrakilerin mûsikî hakkında çok olumsuz olmayan tavırları mutasavvıfların ilklerinin çoğu tarafından mûsikînin cevazına delil sayılmıştır.

Genel olarak ilk mutasavvıflar mûsikîye karşı olumlu bakmakla birlikte mûsikî hakkında olumsuz görüş ve kanaate sahip pek çok mutasavvıf da bulunmaktadır. Mûsikîye karşı olumsuz tavrın oluşmasında ise mutasavvıflardan bazılarının dünya hayatına karşı takındıkları olumsuz kanatlar önemli yer tutmaktadır.

Mûsikî icrasında başlangıçta gösterilen âdâb ve erkana zamanla riayet edilmeyişi, bazı kimselerin mûsikîyi sadece nefisleri için birer eğlence haline getirmeleri, mûsikî meclislerinin ikram yerlerine dönüşmesi gibi bazı hususlar mutasavvıfların zamanla mûsikîye bakış açılarını değiştiren diğer önemli sebeplerdendir. Buna benzer durumlardan ötürü mutasavvıflardan bazıları mûsikîye karşı çıkmış ve onunla iştigal edenleri hoş karşılamamışlardır.

İlk mutasavvıfların yolundan giderek mûsikî kabiliyet ve zevklerini iman ve vecdle birleştiren mutasavvıf mûsikîşinaslar ise derin bir aşk ve şevkle mûsikî ile uğraşmışlar ve bu sayede sadece İslâm dünyasına değil, bütün insanlığa ölümsüz eserler armağan etmişlerdir. Yüzyıllardır dilden dile, gönülden gönüle geçerek günümüze intikal eden bu eserler hâlâ aynı tat ve canlılıkta söylenilip icra edilmeye devam etmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, Bayram, *İsmail Ankaravî ve Mûsiki Risalesi Mevlevîlik ve Mûsikî (Er-Risâletü't-Tenzihîyye fî Şe'ni'l-Mevlevîyye), Rağbet Yayınları*, İstanbul 2009.
- , Bayram, *Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda, İslam Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi*, A.U.İ.F. Dergisi, c. XXXIX.
- Ateş, Süleyman, *İslam Tasavvufu*, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aycan, İrfan, *İslam Toplumunda Eğlence Sektörünün Ortaya Çıkışı*, AÜİF Dergisi, Cilt 38, A.Ü. Basımevi, Ankara 1998.
- Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahihûl-Buharî; Fezâilü'l-Kur'ân*, Neşr. Muhammed Fuad Abdalbaki, Mısır 1955.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*.
- Chittick, William, *Tasavvuf*, Çev. Turan Koç, İz Yay., İstanbul 2003.
- Demir, Arif, *İslam Tasavvuf Kültüründe Mûsikî Dinleme Adabı*, Basılmamış Y. Lisans Tezi, Ankara 2001.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar* Eraydın, MÜİF Yayınları, İstanbul 2004.
- Farmer, *Tarihu'l-Mûsika'l-Arabye*, (trc. Hasan Nassâr, Kahire 1956.
- Farukî, Louis, *İslam'a Göre Müzik ve Miizisyenler*, (trc. Ü. Taha Yardım), İstanbul 1985.
- Gazâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhamed, *İhyâ-u Ulûmiddîn*, Tercüme: Ahmet Serdaraoğlu, Bedir Yayınları, İstanbul 1985.
- , *Kimya'yı Saadet*, Terc.: Ahmet Faruk Meyan, Bedir Yayınları, İstanbul 1981.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1990.
- Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, trc. Süleyman Uludağ, (Hakikat Bilgisi), İstanbul 1982.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbn-i Mâce*, Neşr. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut 1975.
- Kalender, Ruhi, *XV. Yüzyıla Kadar Arap, İran ve Türk Mûsikîsinin Kısa Tarihiçesi*, AÜİF Dergisi, C.39, Ankara 1999.
- Kara, Mustafa *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985.
- Kelabâzî, Ebu Bekr Muhammed, *Taarruf Li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Dergah Yay., İstanbul 1979.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim, *Risâletü'l-Kuşeyriye fî İlimi't-Tasavvuf*, trc. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1978.

- Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. El-Haccac, *Sahih-u Müslim*. C.I-V, Beyrut, Tarihsiz.
- Nicholson, Reynold A. *Tasavvufun Menşei Problemi*, trc. Abdullah Kartal, İstanbul, İz Yayınları, İstanbul 2004.
- Okiç, M. Tayyib, *Kur'ân-ı Kerim'in Uslup ve Kıraâtı*, Ankara 1963.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*.
- Râcî, İsmail - el-Farukî, Louis Lamia, *İslam Kültür Atlası*, (trc. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu), İstanbul 1991,
- Schimmel, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Trc: Ekrem Demireli, İstanbul, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2004.
- Serrâc, Ebu Nasr, *Luma fi't-Tasavvuf*, Tercüme: H. Kamil Yılmaz, İstanbul 1996.
- Sühreverdî, Şihâbüddîn Ebu Abdullah Ebu Hafs Ömer b. Muhammed b. Amunuya, *Avârif'ul-Meârif*, Trc. Dr. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, Ankara 1999.
- Şahmerânî, Es'ad *Tasavvuf: Menşei ve İstılahları*, İstanbul, İz Yay., 2000.
- Titus Burckhardt, *İslâm Tasavvuf Doktrinine Giriş*, Trc. Fahreddin Arslan, İstanbul, 1995.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen'üt-Tirmizi*, Neşreden: Hüsameddin en Nakşibendi, İstanbul 1976.
- Turabi, Ahmet Hakkı, *İlk Dönem İslam Dünyasında Müsikî Çalışmalarına Bakış*, MÜİF Dergisi, İstanbul, 1997.
- Uludağ, Süleyman, *İslam Açısından Müsikî ve Semâ'* Dergah Yayınları, Bursa 1992.
- , Süleyman, "Ayin" *TDVİA.*, İstanbul 1991, c. IV.
- , Süleyman, "Gunye", *TDVİA*, İstanbul 1996, c. XIV.
- , Süleyman, "Devran", *TDVİA.*, İstanbul 1994, c.IX.
- , Süleyman, "Tasavvuf Kültürüne Genel Bakış," *Bursa'da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa 2002.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994.
- , Hasan Kamil, *Aziz Mahmud'u Hüdî'nin Semâ' Risâlesi*, M.Ü.İ.F.Dergisi, C. IV.

Musical Understandings of Early Sufis

Citation / ©-Demir, A. (2015). Musical Understandings of Early Sufis, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 15 (2), 65-87.

Abstract- *It is not possible to find a clear judgement against music in Quran. However, there are many verses in favor of music. The number of hadiths in hadith sources for or against music is about 50. Almost all of the hadiths which are in favor of music are mentioned in the well-known source called Kutub-i Sitte. Most of the hadiths which are opposed to music are not considered to be authentic in terms of hadith criteria. Music, whose essential elements are sound and measure, is recognized by most sufis as a blessing that is placed in man's soul and body by God. According to most sufis of that period, music heals the soul of man. Some of the sufis objected to music for various reasons and did not approve the ones who were engaged in it. In this article, first sufis' views and practices about music are discussed. This period covering Hijri III. and IV. centuries, is an era in which the first invocation gatherings and sufi tradition were executed. Being the source of cults which emerged later on, this era is an important period of time in history of sufism.*

Keywords- *Music, sufi, sound, The Qur'ân, The Hadith*